

PROCESUL CIVIL ȘI EXECUTAREA SILITĂ: FORMALISMUL CA ELEMENT COMUN ȘI CONVERGENȚA PRINCIPIILOR ÎN AFIRMAREA FORȚEI DREPTULUI

Prof. univ. dr. Evelina OPRINA*

Rezumat

Procesul civil și executarea silită trebuie înțelese ca un ansamblu unitar, în cadrul căruia judecata și executarea silită nu reprezintă etape autonome și disjuncte, ci momente funcțional interdependente ale aceleiași activități jurisdicționale, orientate spre afirmarea concretă a forței dreptului și realizarea efectivă a acestuia.

Această convergență este reflectată în structura procesului civil, construit pe interacțiunea dintre formalismul procedural, rolul judecătorului și mecanismul aplicării dreptului, în care se realizează echilibrul dintre rigoarea normei și necesitatea adaptării sale la situații de fapt determinate. În acest cadru, judecătorul nu se limitează la o aplicare mecanică a legii, ci exercită o funcție de interpretare și individualizare a dreptului, în limitele ordinii juridice și ale principiului separației puterilor.

În același timp, formalismul procedural constituie o garanție structurală a întregului mecanism procesual, având rolul de a preveni arbitrariul, insecuritatea juridică și abuzul de drept. Deși implică rigoare și disciplină, formalismul nu are o finalitate autonomă, ci este subordonat realizării fondului dreptului și afirmării forței acestuia în plan concret, contribuind la asigurarea ordinii, egalității și eficienței actului de justiție în ansamblul său, inclusiv în etapa executării silite.

Cuvinte-cheie: judecată, executare silită, formalism procedural, libertatea de apreciere a judecătorului, garanție, rigoare.

Abstract

Civil proceedings and enforcement must be understood as a unified whole, within which judgment and enforcement are not separate, independent stages, but functionally interdependent aspects of the same judicial activity, aimed at the concrete assertion of the force of law and its effective implementation.

This convergence is reflected in the structure of civil procedure, which is built upon the interplay between procedural formalism, the role of the judge and the mechanism for applying the law, through which a balance is struck between the rigor of the law and the need to adapt it to specific factual circumstances. Within this framework, the judge is not

* Directorul Institutului de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române; profesor universitar la Facultatea de Științe Juridice și Administrative „Momcilo Luburici” a Universității Creștine Dimitrie Cantemir.

limited to a mechanical application of the law, but exercises a function of interpreting and individualizing the law, within the limits of the legal order and the principle of the separation of powers.

At the same time, procedural formalism serves as a structural safeguard for the entire procedural mechanism, designed to prevent arbitrariness, legal uncertainty, and abuse of rights. Although it requires rigor and discipline, formalism does not have an autonomous purpose; rather, it is subordinate to the realization of the substance of the law and the assertion of its force in practice, contributing to ensuring order, equality, and the efficiency of the administration of justice as a whole, including during the enforcement phase.

Keywords: judgment, enforcement, procedural formalism, judicial discretion, guarantee, severity.

1. „Autoritatea judiciară” între concept și evoluție istorică

Distincția realizată în doctrina de specialitate între procesul civil și executarea silită, respectiv între *jurisdictio* și *imperium*, are în realitate un caracter metodologic și analitic, iar nu unul de separare propriu-zisă. Ea servește cercetării diferitelor forme de manifestare ale activității judiciare, fără a afecta unitatea organică a autorității judecătorești. Funcția jurisdicțională se realizează printr-o succesiune de acte și operațiuni distincte ca obiect și finalitate: pe de o parte, actele destinate pregătirii și pronunțării hotărârii, iar pe de altă parte, actele prin care se asigură aducerea acestora la îndeplinire.

În literatura juridică română, această concepție asupra unității dintre judecată și executare apare încă din secolul al XIX-lea. Astfel, profesorul George Tocilescu, în *Cursul de procedură civilă*, vol. II (1889), identifica elementele constitutive ale „puterii de a judeca”: *vocatio* – dreptul de a chema părțile în fața justiției; *notio* – dreptul de a ordona măsurile necesare judecății și administrării probelor; *coercitio* – prerogativa de a reprimă orice atingere adusă autorității magistratului; *judicium* – dreptul de a pronunța hotărârea prin aplicarea legii la cazul concret; și *executio* – dreptul de a asigura executarea hotărârii potrivit legii. Tocilescu sublinia că o hotărâre lipsită de posibilitatea executării ar reprezenta doar „un simplu îndemn”, întrucât eficiența actului de justiție depinde de existența unor mijloace de constrângere capabile să garanteze realizarea efectivă a dreptului recunoscut.

Asocierea dintre *jurisdictio* și *imperium* configurează, în plenitudinea sa, autoritatea judiciară, idee care își are originea în conceptul roman de *imperium mixtum*, desemnând puterea magistratului de a judeca și de a impune executarea hotărârilor sale. În această logică, executarea silită nu apare ca o etapă exterioară procesului civil, ci ca o continuare firească a funcției jurisdicționale. Această viziune este reluată și aprofundată în perioada interbelică de profesorul Eugen Herovanu, care afirma, în lucrarea *Teoria execuțiunii silite. Cercetări în domeniul problemelor ei fundamentale* (1942), că „procesul civil este mediul natural în care se întâlnesc deopotrivă și acțiunea și jurisdicțiunea și execuțiunea”. În

concepția sa, activitatea judecătorului nu se limitează la cercetarea faptelor și pronunțarea hotărârii, ci include și preocuparea pentru aducerea acesteia la îndeplinire, motiv pentru care vorbește despre un veritabil „proces de execuție”, integrat dreptului de jurisdicție al instanței.

În doctrina anilor '60, executarea silită continua să fie privită ca parte a dreptului procesual civil, înțeles ca instrument de realizare, prin constrângere, a dreptului material. Astfel, Ilie Stoenescu, Arthur Hilsenrad și Savelly Zilberstein arătau, în *Tratat teoretic și practic de procedură a executării silite* (1966), că întregul parcurs dintre introducerea acțiunii și executarea hotărârii se înscrie în sfera dreptului procesual, ca mijloc de sancționare și garantare a respectării dreptului material. În același timp, autorii remarcău specificul ideologic al epocii, apreciind că executarea silită ar trebui să își reducă treptat importanța într-un sistem bazat predominant pe executarea voluntară și pe „înlocuirea constrângerii prin convingere”. În același an, Grațian Porumb și Ilie Stoenescu defineau executarea silită drept o formă a constrângerii de stat, necesară pentru garantarea respectării legii, chiar într-un sistem în care accentul era pus, teoretic, pe educarea și convingerea cetățenilor.

În doctrina contemporană, unitatea dintre faza de judecată și cea de executare este afirmată explicit de profesorul Viorel Mihai Ciobanu, care definea procesul civil, în *Tratat teoretic și practic de procedură civilă* (1996), ca activitatea desfășurată de instanță, părți, organe de executare și alte persoane participante la înlăptuirea justiției, în vederea realizării drepturilor deduse judecătii și a executării silite a hotărârilor sau a altor titluri executorii. Ulterior, în *Tratat de executare silită* (2001), Savelly Zilberstein și Viorel Mihai Ciobanu subliniau că activitatea instanței nu încetează odată cu pronunțarea hotărârii. Dimpotrivă, instanța continuă să exercite atribuții jurisdicționale prin controlul legalității executării și prin soluționarea conflictelor ivite în această etapă. În consecință, executarea silită reprezintă o continuare, sub forme specifice, a funcției jurisdicționale exercitate anterior pronunțării hotărârii.

Această concepție a fost consacrată și în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, care a statuat constant că dreptul la un proces echitabil, garantat de Convenția europeană a drepturilor omului, nu se limitează la obținerea unei hotărâri judecătorești, ci include și executarea efectivă a acesteia. În cauza *Hornsby c. Greciei*, Curtea a arătat că executarea unei hotărâri definitive trebuie considerată parte integrantă a „procesului” în sensul art. 6 din Convenție. Aceași orientare se regăsește și în cauzele *Ghibuși c. României* și *Brătulescu c. României*. De asemenea, Curtea a apreciat că simpla existență formală a procedurii de executare silită nu echivalează întotdeauna cu un recurs efectiv. Astfel, în cauza *Frăsilă și Ciocârlan c. României* s-a reținut că executarea silită nu constituie un remediu efectiv atunci când autoritățile întârzie excesiv executarea unei hotărâri definitive, iar în cauzele *Karahalios c. Greciei*, *Öneryıldız c. Turciei* și *Abăluță c. României* Curtea a subliniat că nu se poate reproșa reclamantului neutilizarea executării silite înainte

de sesizarea instanței europene atunci când aceasta nu oferă, în concret, o protecție efectivă a dreptului recunoscut.

2. Procedura civilă între formă și finalitatea dreptului

Formalismul nu constituie un principiu al procesului civil, ci unul dintre **caracterele definitorii** ale dreptului procesual civil. El presupune existența unor formalități care trebuie îndeplinite în ordinea, formele și termenele prevăzute de lege, conferind activității judiciare rigoare, previzibilitate și disciplină. Nicio altă ramură a dreptului pozitiv nu cunoaște o manifestare atât de pregnantă și de complexă a formalismului precum procedura civilă, spațiul în care acesta se exprimă deplin, ca structură tehnică și organizatorică a însăși activității judiciare.

Din această perspectivă, formalismul reprezintă un **element comun și specific** ambelor faze ale procesului civil – judecata și executarea silită –, întrucât ambele sunt guvernate de reguli procedurale precise, menite să asigure ordinea și eficiența actului de justiție. Procedura nu este o simplă succesiune de formalități sterile, ci mecanismul prin care drepturile substanțiale dobândesc efectivitate juridică. În mod sugestiv, profesorul Eugen Herovanu remarca, în Prefața primei ediții a *Tratatului teoretic și practic de procedură civilă* (1914), că a existat o perioadă în care se considera că „*sufletul procedurii e șicana*”, iar formele judiciare nu aveau alt rol decât să îngreuneze desfășurarea proceselor. În opinia sa, această percepție superficială ignora faptul că tocmai în „*dedalul formelor procedurale*” se regăsesc garanțiile esențiale ale unei bune administrări a justiției. Tot profesorul Herovanu observa că formele judiciare nu au fost niciodată privite cu simpatie de către public, deoarece ele limitează spontaneitatea voinței și dau impresia unor constrângeri arbitrare. Cu toate acestea, ele constituie „*o necesitate permanentă a vieții sociale*”, iar reglementarea lor reprezintă o componentă esențială a oricărui sistem juridic. În același spirit, Theodor Tissier afirma că „*o bună procedură e întotdeauna un element de forță, de vitalitate și de siguranță socială*”.

Rolul formelor judiciare poate fi analizat din mai multe perspective. Din punct de vedere **tehnic**, acestea organizează funcția jurisdicțională și ordonează activitatea judecătorilor, a auxiliarilor justiției și a celorlalți participanți la proces. Din perspectivă **practică**, formele permit recunoașterea drepturilor contestate, clarificarea situațiilor juridice incerte și înlăturarea obstacolelor care împiedică realizarea drepturilor subiective. În plan **social**, ele constituie o garanție fundamentală de ordine și echilibru, contribuind atât la soluționarea conflictelor, cât și la prevenirea acestora prin efectul lor disciplinator și previzibil.

Avantajul esențial al formalismului procedural constă în instituirea unui regim juridic comun, caracterizat prin uniformitate și egalitate. Formele procedurale asigură ordine, disciplină și rigoare, împiedicând arbitrarul și haosul care ar rezulta din lipsa unor reguli clare de desfășurare a procesului. Chiar dacă aplicarea strictă a formelor poate genera

uneori frustrări sau dificultăți practice, acestea rămân indispensabile, întrucât numai prin intermediul lor drepturile subiective pot beneficia de o protecție efectivă. Conținutul dreptului, oricât de valoros ar fi, riscă să rămână lipsit de eficiență în absența formelor juridice adecvate.

În acest sens, Rudolf von Jhering considera că „*forma este dușmana jurată a arbitrarului și sora geamănă a libertății*”. Forma disciplinează libertatea și îi conferă stabilitate, împiedicând transformarea acesteia într-o manifestare dezordonată și distructivă. Formele fixe reprezintă, în viziunea lui Jhering, „*școala disciplinei și ordinii*” și, în același timp, un mijloc de protecție împotriva arbitrarului exterior. Cu toate acestea, formalismul procedural poate dobândi și valențe negative atunci când încetează să mai servească scopului pentru care a fost instituit. O reglementare excesivă, ambiguă, lacunară sau susceptibilă de interpretări contradictorii poate transforma forma procedurală dintr-un instrument de protecție a drepturilor într-un obstacol în calea realizării lor. În asemenea situații, forma nu mai exprimă și nu mai protejează substanța dreptului, ci ajunge să domine și să denatureze însăși finalitatea actului de justiție.

Pentru a-și îndeplini funcția legitimă, formele procedurale trebuie să respecte anumite **exigențe** fundamentale¹. În primul rând, ele trebuie să fie *simple*, limitate la ceea ce este util și rațional pentru desfășurarea procesului. Simplitatea nu exclude însă rigoarea sau precizia; dimpotrivă, forma simplă trebuie să fie clară, coerentă și adaptabilă nevoilor practice. Atât excesul de formalism, cât și simplificarea excesivă pot conduce la incertitudine și la afectarea încrederii în justiție. În mod evocator, profesorul Eugen Herovanu avertiza că „*dacă dreptul e o formă a libertății, formalismul e disciplina acestei libertăți*”, însă „*tirania formei e o nenorocire*”.

În al doilea rând, formele trebuie să fie *clare și neechivoce*, astfel încât sensul și modul lor de aplicare să nu lase loc arbitrarului sau interpretărilor contradictorii. Claritatea normelor procedurale reprezintă o garanție împotriva exceselor și a discreționarului, protejând justițiabilul în raport cu autoritatea publică.

În al treilea rând, formele trebuie să fie *complete și suficient de elaborate* pentru a reglementa, pe cât posibil, întreaga problematică pentru care au fost instituite. Exigența completitudinii nu contrazice necesitatea simplității, ci urmărește asigurarea unei reglementări coerente și eficiente, capabile să răspundă diversității situațiilor practice.

Totodată, sistemul formal trebuie să fie *omogen și unitar*. Multiplicarea excesivă a procedurilor derogatorii și a regimurilor speciale generează confuzie, incertitudine și riscul unor tratamente inegale. Un sistem procedural coerent presupune existența unui nucleu comun de reguli, capabil să asigure stabilitate și previzibilitate.

¹ Pentru dezvoltări, a se vedea E. Oprina, *Formalismul procedural și libertatea de apreciere a judecătorului* în volumul *In Honorem Brândușa Ștefănescu, Interpretarea și aplicarea dreptului. Supremație, preeminență și subsidiaritate*, Ed. Hamangiu, București, 2022, pp. 286-297.

De asemenea, formele procedurale *nu trebuie să fie excesiv de costisitoare*, deoarece costul ridicat al procedurii poate transforma accesul la justiție într-un drept iluzoriu. Justiția trebuie să faciliteze valorificarea drepturilor prin mijloace legale și să încurajeze apelul la lege, nu renunțarea la aceasta. Din această perspectivă, tendința de a generaliza formalități excesive sau mecanisme de taxare disproporționate pentru a sancționa conduite abuzive poate avea efectul contrar celui urmărit, afectând tocmai justițiabilii de bună-credință.

În fine, formele procedurale *trebuie să răspundă nevoilor vieții sociale și evoluțiilor acesteia*. Procedura civilă nu poate rămâne rigidă și indiferentă la transformările societății, la dezvoltarea tehnologică sau la noile exigențe privind protecția drepturilor fundamentale. Adaptarea permanentă a formelor procedurale reprezintă o condiție a eficienței și legitimității justiției moderne, precum și a consolidării rolului activ al judecătorului și al responsabilității participanților la proces.

3. Spațiul de apreciere recunoscut judecătorului

Forma procedurală trebuie înțeleasă ca un instrument menit să servească și să protejeze fondul dreptului, iar nu să îl obstrucționeze. În măsura în care formalismul ajunge să împiedice realizarea dreptului substanțial, se poate considera fie că norma de formă este inadecvat concepută, fie că este interpretată sau aplicată eronat, fiind astfel deturnată de la rațiunea sa originală. Finalitatea firească a formei nu constă în instituirea unor bariere artificiale, ci în asigurarea ordinii, disciplinei și eficienței realizării drepturilor subiective.

Pentru ca această finalitate să fie atinsă, formele procedurale trebuie să fie edictate prin norme clare, coerente și adaptate realităților sociale pe care le reglementează. Totodată, eficiența lor depinde atât de calitatea operei legiuitorului, cât și de modul de interpretare și aplicare realizat de judecător în procesul de înlăptuire a justiției. Întrucât legea nu este întotdeauna completă sau lipsită de echivoc, aplicarea dreptului presupune recursul la metode de interpretare și integrare juridică. În acest sens, judecătorul utilizează, în primă fază, metodele intrinseci de interpretare, bazate pe analiza sistematică a textelor legale, a structurii gramaticale și sintactice a normelor și a raporturilor dintre acestea. Forma procedurală nu poate fi desprinsă din contextul său normativ, ci trebuie înțeleasă ca parte a unui ansamblu juridic unitar, a cărui logică internă se conturează prin corelarea dispozițiilor legale. Numai în subsidiar se recurge la metode extrinseci, precum lucrările preparatorii, voința legiuitorului, cutuma, analogia sau raționamentele de deducție logică. Cutuma și practica socială consolidată pot oferi, prin stabilitate și continuitate, repere valoroase în interpretarea normelor incomplete sau neclare. În ipoteza în care legea este lacunară, obscură sau insuficientă, judecătorul nu poate refuza soluționarea cauzei, ci este obligat să identifice soluția în acord cu spiritul dreptului și exigențele sociale. În acest sens, art. 5 C. pr. civ. consacră obligația de a judeca

inclusiv în absența unei reglementări exprese, prin recurs la uzanțe, la analogie și, în ultimă instanță, la principiile generale ale dreptului și la echitate. În mod constant, doctrina a subliniat această dublă exigență a judecătorului: pe de o parte, rolul său de „păzitor al formelor”², iar, pe de altă parte, obligația de a asigura realizarea fondului dreptului, fără a pierde din vedere finalitatea esențială a actului de justiție.

În consecință, misiunea judecătorului nu se reduce la o aplicare mecanică a normei juridice, ci presupune concretizarea și individualizarea dreptului în funcție de circumstanțele fiecărei cauze. Atunci când legea este insuficientă, judecătorul completează inevitabil opera legiuitorului prin interpretare și integrare juridică, fără a depăși însă limitele funcției jurisdicționale și fără a substitui activitatea de legiferare. Refuzul de a judeca pe motivul tăcerii sau neclarității legii ar echivala, în esență, cu negarea însăși a funcției judiciare.

Această libertate de apreciere trebuie exercitată cu prudență și responsabilitate, în cadrul unor repere esențiale. Interpretarea normei trebuie orientată de spiritul și finalitatea legii, iar în cazul mai multor soluții posibile, trebuie preferată cea mai simplă, mai coerentă și mai apropiată de nevoile practice ale destinatarilor săi. Intervenția creatoare a judecătorului este legitimă doar în măsura în care vizează acoperirea lacunelor sau corectarea incoerențelor involuntare ale legii, fără a transforma funcția jurisdicțională într-o activitate normativă. În centrul acestei activități se află protecția efectivă a drepturilor și intereselor legitime ale justițiabililor.

Totodată, judecătorul are obligația de a proteja particularul împotriva efectelor negative ale ambiguității sau imperfecțiunii legislative, astfel încât tehnica juridică deficitară să nu se răsfrângă asupra titularilor de drepturi. Interpretarea trebuie orientată constant spre realizarea echității și a protecției drepturilor individuale.

Exercitarea corectă a libertății de apreciere presupune existența unor garanții profesionale și morale solide. Judecătorul trebuie să îmbine cunoștințe juridice temeinice cu aptitudini specifice funcției sale – echilibru, moderație, independență și bună-credință – întrucât orice formă de partizanat, exaltare ideologică sau prejudecată este incompatibilă cu exigențele imparțialității. În egală măsură, formarea profesională continuă reprezintă o condiție indispensabilă pentru exercitarea responsabilă a funcției judiciare.

² E. Herovanu, *Principiile procedurii judiciare. Explicațiunea teoretică a legilor de organizare judiciară, competență și procedură civilă*, Institutul de Arte Grafice „Lupta” N. Stroilă, București, 1932, Partea treia, p. 33 – „Judecătorul e păzitorul formelor; el nu poate îngădui ca diversele pretențiuni ce-i sunt adresate să-i fie puse în valoare altfel decât în condițiunile formale pe care le fixează dreptul pozitiv. Dar tot el e și organul chemat să hotărască asupra fondului material supus cercetării sale; și ca atare nu poate admite nici ca formele să compromită fondul cauzei la care se aplică. Situația ar putea fi prezentată altfel: în principiu, judecătorul e ținut să acorde întreaga sa atențiune fiecărui act, fiecărei operații juridice, fiecărui detaliu din ciclul formelor lăsate în supravegherea sa (fie că părțile interesate le invocă, le discută sau le critică, fie că acestea rămân indiferente sau se țin în rezervă), cu îndatorirea însă, ca în tot ce decide cu privire la aceste lucruri de tehnică și de ordine, să nu piardă niciun moment din vedere obiectivul esențial al activității sale: deslegarea problemei juridice care i-a fost pusă și stăruința sa binevoitoare și luminată de a ajunge la acest sfârșit”.

Nu în ultimul rând, activitatea judecătorului trebuie să fie guvernată de buna-credință, ca exigență fundamentală a actului de justiție. Deși aparent inerentă funcției, imparțialitatea poate fi afectată în practică de factori subiectivi, precum prejudecățile sau afinitățile personale, motiv pentru care independența față de influențe externe și protecția împotriva ingerințelor politice sau personale constituie garanții esențiale împotriva arbitrariului.

4. Idei finale și deschideri teoretice

Față de considerentele expuse, se poate conchide că judecătorul ocupă un rol central în procesul de interpretare și aplicare a dreptului, rol care presupune, în anumite limite, și o funcție de creație juridică. Prin libertatea de apreciere recunoscută de lege, acesta realizează concretizarea normei juridice în raport cu particularitățile fiecărei cauze, contribuind astfel la asigurarea stabilității, previzibilității și securității raporturilor juridice³. În același timp, formalismul procedural, deși implică rigoare, disciplină și uneori o anumită severitate, este indispensabil în realizarea justiției. El configurează cadrul necesar desfășurării procesului civil, prevenind arbitrariul, dezordinea, incertitudinea și abuzul și garantând egalitatea de tratament a părților și ordinea procesuală.

Aplicarea dreptului nu reprezintă însă un exercițiu pur mecanic, ci presupune, în anumite situații, o zonă de apreciere în care intervin elemente de convingere și persuasiune. Așa cum s-a arătat în doctrină⁴, „*adecvarea cazului la modelul juridic, a situației de fapt la regula de drept*” implică uneori o alegere între mai multe soluții juridice posibile, ceea ce conferă raționamentului judiciar o anumită marjă de relativitate. În acest context, se impune ca judecătorul să își exercite atribuțiile în condiții de deplină imparțialitate, fiind liber de interese personale, orgolii sau pasiuni subiective. Numai un judecător independent, lipsit de prejudecăți și fidel exclusiv legii și echității poate asigura realizarea unei justiții autentice, în care forma și fondul dreptului se află într-un echilibru firesc⁵.

Într-o perspectivă de reflecție teoretică, pot fi identificate câteva repere esențiale ale procesului civil contemporan. Astfel, se evidențiază rolul creator, dar limitat, al judecătorului, a cărui activitate se circumscrie ordinii juridice și principiului separației

³ T. Mandrea, *Rolul și misiunea judecătorului modern*, teză pentru doctorat juridic, București, 1937, pp. 376-389.

⁴ R. Martin, *Un autre procès possible, ou est il interdit de rêver?*, în RTDCiv. 1994, p. 52 – „*Adecvarea cazului la modelul juridic, a situației de fapt la regula de drept reprezintă totuși o operațiune parțial aleatorie. Aici se strecoară convingerea, retorica. Convingerea nu izează numai de rațiune, ci și de sentiment, de emoție, cultură, ideologie. Se face presiune asupra sufletului și spiritului judecătorului într-un moment în care el trebuie să aleagă între două construcții propuse, uneori – cel puțin aparent – la fel de posibile. Retorica nu poate lipsi din proces, dar ea nu trebuie să fie situată în centrul procesului, ci marginalizată, astfel încât să intervină doar în zonele de incertitudine ale dialecticii*”.

⁵ M.P. Fabreguertes, *La logique judiciaire et l'art de juger*, IGDJ, Paris, 1926, pp. 437-444 – „*Pentru aceasta este necesar și ca spiritul judecătorului să nu cunoască nici interesul, nici amorul propriu și nici pasiunea. El trebuie să fie lipsit de prejudecăți și imparțial*”.

puterilor. În strânsă legătură cu acesta, libertatea de apreciere judiciară constituie un instrument indispensabil al realizării justiției, permițând individualizarea normei în funcție de circumstanțele concrete ale cauzei.

Totodată, formalismul procedural își confirmă funcțiile fundamentale în structura procesului civil, constând în prevenirea arbitrariului, asigurarea ordinii procesuale, garantarea egalității părților și protecția împotriva abuzului de drept. În acest cadru, imparțialitatea judecătorului reprezintă o condiție esențială a actului de justiție, iar echilibrul dintre rigoarea formală a procedurii și flexibilitatea interpretării judiciare se impune ca o exigență structurală a sistemului procesual, indispensabilă realizării unei justiții efective și echitabile.

EVOLUTION ET PERSPECTIVES DES PRINCIPES FONDAMENTAUX DE LA PROCEDURE CIVILE

Prof. emer. Dominique D'AMBRA*

Rezumat

Articolul explorează evoluția principiilor fundamentale ale procedurii civile franceze, de la Codul napoleonic din 1806 până la reformele aduse de Codul de procedură civilă din 1975. Se evidențiază tensiunile dintre tradiția formalistă și imperativele moderne de eficiență, oralitate și cooperare între judecător și părți. Este analizat rolul istoric al ordonanțelor regale, influența Revoluției franceze, dificultățile reformei în fața intereselor corporatiste și proliferarea modificărilor aduse codului sub presiunea dreptului european și a creșterii contenciosului. Textul susține necesitatea unei abordări pragmatice orientate spre efectivitatea drepturilor substanțiale, subliniind că reforma procedurală trebuie să fie ghidată de eficiență, acces la justiție și colaborare interdisciplinară.

Cuvinte-cheie: procedură civilă, principii fundamentale, Codul de procedură civilă francez, reformă judiciară, drept comparat, influență europeană, rolul judecătorului, eficiență procedurală, acces la justiție.

Abstract

This article traces the historical and contemporary development of the fundamental principles of French civil procedure, from the 1806 Napoleonic Code to the modern 1975 Code of Civil Procedure. It analyzes the procedural tension between formalism and modern efficiency, highlighting the evolution of the judge's role, the historical roots of procedural norms, and the challenges faced by legal reform in the context of corporatist resistance and European legal harmonization. The author advocates for a pragmatic and rights-oriented approach to reform, emphasizing procedural efficiency, fair trial guarantees, and the need for interdisciplinary cooperation to meet 21st-century challenges.

Keywords: civil procedure, fundamental principles, French Code of Civil Procedure, judicial reform, comparative law, European influence, judge's role, procedural efficiency, access to justice.

Introduction

Pothier, le grand jurisconsulte français du XVIIIe siècle, définissait la procédure en ces termes: « La procédure est la forme dans laquelle on doit intenter les demandes en justice, y défendre, intervenir, instruire, juger, se pourvoir contre les jugements et les exécuter ».

* Professeure émérite de l'Université de Strasbourg.

La procédure civile plonge ses racines dans l'histoire d'un pays, dans ses traditions, dans sa culture. Toutefois aujourd'hui il y a beaucoup de similitudes entre les procédures civiles des pays d'Europe continentale de la famille romano-germanique, sans doute sous l'influence de la Convention européenne des droits de l'homme et du droit de l'Union européenne.

Quels sont les principes fondamentaux de la procédure civile française? Comment ont-ils évolué? Quels défis notre procédure civile actuelle doit-elle relever? Quelles perspectives en ce début de XXIe siècle?

Avant de tenter de répondre à ces questions je voudrais apporter quelques notes historiques. L'histoire de la procédure française antérieure à la législation actuelle, qui commence vers 1270, se divise en trois grandes périodes, la première finit à l'époque des établissements de Saint-Louis, vers 1270, on y trouve des influences franques, féodales et romano-canoniques; la période qui suit est marquée par la politique centralisatrice des rois Capétiens et s'achève avec la grande Ordonnance royale de 1667 sur la procédure civile élaborée par Colbert, le ministre de Louis XIV; la troisième période est l'époque de mise en application du code de procédure civile de 1806 lequel reprend une bonne partie de l'Ordonnance de 1667.

Contrairement au droit romain, le droit français mis en place du XIIe au XVIe siècle, n'est pas un droit procédural. Toutefois sur le plan historique, la procédure a été la première matière légiférée du droit français. Le roi de France, désireux de reconquérir la souveraineté alors que les prérogatives de l'État avaient été démembrées et la justice accaparée par les seigneurs, a commencé au XIIIe siècle par légiférer en matière de justice car cela ne portait pas atteinte aux coutumes et le premier devoir du monarque étant de faire justice, l'exercice de ce pouvoir lui a offert les moyens de limiter la juridiction ecclésiastique au profit de la juridiction d'État et de soumettre les justices seigneuriales à sa propre justice par l'ouverture de l'appel hiérarchique. Les grandes ordonnances, jusqu'à la fin du XVIe siècle, sont intitulées ordonnances pour réformation de la justice. Mais s'il est relativement aisé de réformer une loi de procédure, il est en revanche difficile d'obtenir l'application de la réforme par la pratique.

Le sujet qui m'a été confié, Perspectives et évolution des principes fondamentaux de la procédure civile impose une analyse diachronique mais mon examen ne remontera pas au-delà de l'Ordonnance civile de 1667, aussi appelée Code Louis, qui est notre premier véritable code de procédure civile. Cette ordonnance, moderne pour l'époque, consacre la séparation de la procédure civile et de la procédure pénale. Sous la Révolution, la Convention a abrogé ce texte, les révolutionnaires voulaient même se débarrasser de la procédure toutefois les excès nés la loi du 12 brumaire an II, qui avait supprimé les avoués et la procédure civile, les ont obligés à la restaurer mais il fallait l'adapter aux modifications apportées par la Révolution, c'est ce qu'ont fait les rédacteurs du code de procédure civile de 1806. Ainsi on a longtemps accusé ce code de n'être qu'une copie servile de l'Ordonnance de 1667 et de la pratique du Châtelet de Paris, un simple code de